

ปฏิจสมเด็จพระโอรส

บทนำ

ว่าด้วย เรื่องที่ควรทราบก่อนเกี่ยวกับปฏิจสมเด็จพระ

สังคตการอเลาเวอ

การทรงพิจารณาปฏิจสมเด็จพระ หลังการตรัสรู้

สมัยนั้น พระพุทธเจ้าผู้มีพระภาค ตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ยังประทับอยู่ที่
โคนแห่งไม้โพธิ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในเขตคามอชุตระเวลา. ครั้นนั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ประทับนั่งด้วยบัลลังก์อันเดียว ตลอดเจ็ดวัน ที่โคนแห่งไม้โพธิ์
เสวยวิมุตติสุข.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำมณเฑียรซึ่งปฏิจสมเด็จพระ
โดยอนุโลมและปฏิโลม ตลอดปฐมยามแห่งราตรี ดังนี้ ว่า :-

๑. นพ. วิ. ๔/๑/๑; ยังมีที่มาในที่อื่นอีก เช่น โข.โพธิสูตรที่ ๑, ๒, ๓ แห่งโพธิวรรค อ. ช. ๒๕/๗๓/๓๔.

“เพราะมีอวิชชา เป็นปัจจัย จึงมี สังขารทั้งหลาย ;
 เพราะมีสังขาร เป็นปัจจัย จึงมี วิญญาณ ;
 เพราะมีวิญญาณ เป็นปัจจัย จึงมี นามรูป ;
 เพราะมีนามรูป เป็นปัจจัย จึงมี สฬายตนะ ;
 เพราะมีสฬายตนะ เป็นปัจจัย จึงมี ผัสสะ ;
 เพราะมีผัสสะ เป็นปัจจัย จึงมี เวทนา ;
 เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัย จึงมี ตัณหา ;
 เพราะมีตัณหา เป็นปัจจัย จึงมี อุปาทาน ;
 เพราะมีอุปาทาน เป็นปัจจัย จึงมี ภพ ;
 เพราะมีภพ เป็นปัจจัย จึงมี ชาติ ;
 เพราะมีชาติ เป็นปัจจัย, ขรามรณะ โสกะปิเทวะทุกขะโทมนัส-
 อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
 ด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะความขงคลายดับไปโดยไม่เหลือ แห่งวิชชานันนั้นแท้แล้ว,
 จึงมีความดับแห่งสังขาร ;

เพราะมีความดับ แห่งสังขาร จึงมีความดับ แห่งวิญญาณ ;
 เพราะมีความดับ แห่งวิญญาณ จึงมีความดับ แห่งนามรูป ;
 เพราะมีความดับ แห่งนามรูป จึงมีความดับ แห่งสฬายตนะ ;
 เพราะมีความดับ แห่งสฬายตนะ จึงมีความดับ แห่งผัสสะ ;
 เพราะมีความดับ แห่งผัสสะ จึงมีความดับ แห่งเวทนา ;
 เพราะมีความดับ แห่งเวทนา จึงมีความดับ แห่งตัณหา ;

ว่าด้วยเรื่อง^๔ที่ควรทราบก่อนของปฏิจ^๕จฯ

๓

เพราะ^๖มีความ^๗ด^๘บ^๙ แ^{๑๐}ห^{๑๑}ง^{๑๒}ค^{๑๓}ณ^{๑๔}ห^{๑๕}า   จ^{๑๖}ึง^{๑๗}ม^{๑๘}ความ^{๑๙}ด^{๒๐}บ^{๒๑}   แ^{๒๒}ห^{๒๓}ง^{๒๔}อุ^{๒๕}ปา^{๒๖}ห^{๒๗}า^{๒๘}น^{๒๙};
เพราะ^{๓๐}มีความ^{๓๑}ด^{๓๒}บ^{๓๓}   แ^{๓๔}ห^{๓๕}ง^{๓๖}อุ^{๓๗}ปา^{๓๘}ห^{๓๙}า^{๔๐}น^{๔๑}   จ^{๔๒}ึง^{๔๓}ม^{๔๔}ความ^{๔๕}ด^{๔๖}บ^{๔๗}   แ^{๔๘}ห^{๔๙}ง^{๕๐}ภ^{๕๑}พ^{๕๒};
เพราะ^{๕๓}มีความ^{๕๔}ด^{๕๕}บ^{๕๖}   แ^{๕๗}ห^{๕๘}ง^{๕๙}ภ^{๖๐}พ^{๖๑}   จ^{๖๒}ึง^{๖๓}ม^{๖๔}ความ^{๖๕}ด^{๖๖}บ^{๖๗}   แ^{๖๘}ห^{๖๙}ง^{๗๐}ชา^{๗๑}ติ^{๗๒};
เพราะ^{๗๓}มีความ^{๗๔}ด^{๗๕}บ^{๗๖}   แ^{๗๗}ห^{๗๘}ง^{๗๙}ชา^{๘๐}ติ^{๘๑}น^{๘๒}ั^{๘๓}น^{๘๔}   ข^{๘๕}ร^{๘๖}า^{๘๗}ม^{๘๘}ร^{๘๙}ณ^{๙๐}ะ   ไ^{๙๑}ส^{๙๒}ะ^{๙๓}ป^{๙๔}ริ^{๙๕}เท^{๙๖}ว^{๙๗}ะ^{๙๘}ท^{๙๙}ุ^{๑๐๐}ก^{๑๐๑}ะ^{๑๐๒}-
โ^{๑๐๓}ม^{๑๐๔}น^{๑๐๕}ส^{๑๐๖}ุ^{๑๐๗}ป^{๑๐๘}าย^{๑๐๙}ส^{๑๑๐}ท^{๑๑๑}ง^{๑๑๒}ห^{๑๑๓}ต^{๑๑๔}าย^{๑๑๕}   จ^{๑๑๖}ึง^{๑๑๗}ค^{๑๑๘}ับ^{๑๑๙}ส^{๑๒๐}ัน^{๑๒๑}   :   ค^{๑๒๒}ว^{๑๒๓}ม^{๑๒๔}ด^{๑๒๕}บ^{๑๒๖}ด^{๑๒๗}ง^{๑๒๘}แ^{๑๒๙}ห^{๑๓๐}ง^{๑๓๑}ค^{๑๓๒}อ^{๑๓๓}ง^{๑๓๔}ท^{๑๓๕}ุ^{๑๓๖}ก^{๑๓๗}ข^{๑๓๘}ง^{๑๓๙}ส^{๑๔๐}ัน^{๑๔๑}   ย^{๑๔๒}่อ^{๑๔๓}ม^{๑๔๔}มี^{๑๔๕}
ท^{๑๔๖}ั^{๑๔๗}ย^{๑๔๘}อ^{๑๔๙}า^{๑๕๐}การ^{๑๕๑}ย^{๑๕๒}่าง^{๑๕๓}น^{๑๕๔}   ,   ค^{๑๕๕}ง^{๑๕๖}น^{๑๕๗} .

ล^{๑๖๐}ำ^{๑๖๑}ด^{๑๖๒}บ^{๑๖๓}ั^{๑๖๔}น^{๑๖๕}   ค^{๑๖๖}ร^{๑๖๗}น^{๑๖๘}พ^{๑๖๙}ร^{๑๗๐}ะ^{๑๗๑}ค^{๑๗๒}ู^{๑๗๓}ม^{๑๗๔}พ^{๑๗๕}ร^{๑๗๖}ะ^{๑๗๗}ภ^{๑๗๘}า^{๑๗๙}ค^{๑๘๐}เจ^{๑๘๑}้า   ท^{๑๘๓}ร^{๑๘๔}ง^{๑๘๕}ม^{๑๘๖}ี^{๑๘๗}ค^{๑๘๘}ว^{๑๘๙}ม^{๑๙๐}ร^{๑๙๑}ู้^{๑๙๒}ส^{๑๙๓}ึก^{๑๙๔}อ^{๑๙๕}ย^{๑๙๖}่าง^{๑๙๗}น^{๑๙๘}ั^{๑๙๙}แล้ว
ไ^{๒๐๐}ด้^{๒๐๑}ท^{๒๐๒}ร^{๒๐๓}ง^{๒๐๔}เบ^{๒๐๕}่^{๒๐๖}อ^{๒๐๗}ง^{๒๐๘}ห^{๒๐๙}า^{๒๑๐}น^{๒๑๑}ข^{๒๑๒}น   ใน^{๒๑๓}ข^{๒๑๔}ณะ^{๒๑๕}น^{๒๑๖}ั^{๒๑๗}   ว^{๒๑๘}่า^{๒๑๙} : -

“เน^{๒๒๐}อ^{๒๒๑}ไ^{๒๒๒}ค^{๒๒๓}เว^{๒๒๔}ย   ฐ^{๒๒๕}ร^{๒๒๖}ม^{๒๒๗}ท^{๒๒๘}ง^{๒๒๙}ห^{๒๓๐}ต^{๒๓๑}าย   เ^{๒๓๒}น^{๒๓๓}ของ^{๒๓๔}แ^{๒๓๕}จ^{๒๓๖}ม^{๒๓๗}แ^{๒๓๘}จ^{๒๓๙}ง^{๒๔๐}
แ^{๒๔๓}ถ^{๒๔๔}พ^{๒๔๕}ร^{๒๔๖}า^{๒๔๗}ห^{๒๔๘}ม^{๒๔๙}ณ^{๒๕๐}   ย^{๒๕๓}ู่^{๒๕๔}ม^{๒๕๕}ี^{๒๕๖}ค^{๒๕๗}ว^{๒๕๘}ม^{๒๕๙}เพ^{๒๖๐}ีย^{๒๖๑}ร   เ^{๒๖๓}่ง^{๒๖๔}ท^{๒๖๕}น^{๒๖๖}จ^{๒๖๗}อ^{๒๖๘}ย^{๒๖๙};
เ^{๒๗๓}น^{๒๗๔}น^{๒๗๕}   ค^{๒๗๖}ว^{๒๗๗}ม^{๒๗๘}ส^{๒๗๙}ง^{๒๘๐}ส^{๒๘๑}ย^{๒๘๒}ท^{๒๘๓}ง^{๒๘๔}เ^{๒๘๕}ว^{๒๘๖}ง^{๒๘๗}ของ^{๒๘๘}พ^{๒๘๙}ร^{๒๙๐}า^{๒๙๑}ห^{๒๙๒}ม^{๒๙๓}ณ^{๒๙๔}   ย^{๒๙๖}่อ^{๒๙๗}ม^{๒๙๘}ห^{๒๙๙}าย^{๓๐๐}ไป
เพ^{๓๐๓}ระ^{๓๐๔}พ^{๓๐๕}ร^{๓๐๖}a^{๓๐๗}h^{๓๐๘}ม^{๓๐๙}ณ^{๓๑๐}   ร^{๓๑๓}ู้^{๓๑๔}ท^{๓๑๕}ว^{๓๑๖}อ^{๓๑๗}ง^{๓๑๘}ฐ^{๓๑๙}ร^{๓๒๐}ม   พ^{๓๒๓}ร^{๓๒๔}อ^{๓๒๕}ม^{๓๒๖}ท^{๓๒๗}ง^{๓๒๘}เ^{๓๒๙}ห^{๓๓๐}   ,   ค^{๓๓๓}ง^{๓๓๔}น^{๓๓๕} .

ล^{๓๔๐}ำ^{๓๔๑}ด^{๓๔๒}บ^{๓๔๓}ั^{๓๔๔}น^{๓๔๕}   พ^{๓๔๖}ร^{๓๔๗}ะ^{๓๔๘}ค^{๓๔๙}ู^{๓๕๐}ม^{๓๕๑}พ^{๓๕๒}ร^{๓๕๓}ะ^{๓๕๔}ภ^{๓๕๕}า^{๓๕๖}ค^{๓๕๗}เจ^{๓๕๘}้า   ท^{๓๖๑}ร^{๓๖๒}ง^{๓๖๓}ค^{๓๖๔}ระ^{๓๖๕}ท^{๓๖๖}ำ^{๓๖๗}น^{๓๖๘}ส^{๓๖๙}ิ^{๓๗๐}ก^{๓๗๑}ร^{๓๗๒}ข^{๓๗๓}้ง^{๓๗๔}ป^{๓๗๕}ร^{๓๗๖}ิ^{๓๗๗}จ^{๓๗๘}ส^{๓๗๙}ม^{๓๘๐}ป^{๓๘๑}า^{๓๘๒}ท^{๓๘๓}
ไ^{๓๘๖}ด^{๓๘๗}ย^{๓๘๘}อ^{๓๘๙}น^{๓๙๐}โ^{๓๙๑}ล^{๓๙๒}อม^{๓๙๓}แ^{๓๙๔}ะ^{๓๙๕}ป^{๓๙๖}ร^{๓๙๗}ิ^{๓๙๘}โ^{๓๙๙}ม   ต^{๔๐๓}ล^{๔๐๔}อ^{๔๐๕}ค^{๔๐๖}น^{๔๐๗}น^{๔๐๘}ั^{๔๐๙}ณ^{๔๑๐}ิ^{๔๑๑}ม^{๔๑๒}ข^{๔๑๓}า^{๔๑๔}น^{๔๑๕}แ^{๔๑๖}ห^{๔๑๗}ง^{๔๑๘}ร^{๔๑๙}า^{๔๒๐}   ค^{๔๒๓}ง^{๔๒๔}น^{๔๒๕}   ว^{๔๒๖}่า^{๔๒๗} : -

“เพ^{๔๓๐}ระ^{๔๓๑}ม^{๔๓๒}อ^{๔๓๓}ว^{๔๓๔}ิ^{๔๓๕}ชา   เ^{๔๓๖}น^{๔๓๗}น^{๔๓๘}จ^{๔๓๙}อ^{๔๔๐}ย   จ^{๔๔๓}ึง^{๔๔๔}ม^{๔๔๕}   ส^{๔๔๖}ัง^{๔๔๗}ข^{๔๔๘}าร^{๔๔๙}ท^{๔๕๐}ง^{๔๕๑}ห^{๔๕๒}ต^{๔๕๓}าย^{๔๕๔};
เพ^{๔๕๖}ระ^{๔๕๗}ม^{๔๕๘}ส^{๔๕๙}ัง^{๔๖๐}ข^{๔๖๑}าร   เ^{๔๖๓}น^{๔๖๔}น^{๔๖๕}จ^{๔๖๖}อ^{๔๖๗}ย   จ^{๔๖๙}ึง^{๔๗๐}ม^{๔๗๑}   วิ^{๔๗๓}ญ^{๔๗๔}ญ^{๔๗๕}า^{๔๗๖}ณ^{๔๗๗};
เพ^{๔๗๙}ระ^{๔๘๐}ม^{๔๘๑}วิ^{๔๘๒}ญ^{๔๘๓}ญ^{๔๘๔}า^{๔๘๕}ณ^{๔๘๖}   เ^{๔๘๙}น^{๔๙๐}น^{๔๙๑}จ^{๔๙๒}อ^{๔๙๓}ย   จ^{๔๙๖}ึง^{๔๙๗}ม^{๔๙๘}   น^{๔๙๙}า^{๕๐๐}ม^{๕๐๑}ร^{๕๐๒}ู^{๕๐๓}ป^{๕๐๔};
เพ^{๕๐๖}ระ^{๕๐๗}ม^{๕๐๘}น^{๕๐๙}า^{๕๑๐}ม^{๕๑๑}ร^{๕๑๒}ู^{๕๑๓}ป^{๕๑๔}   เ^{๕๑๖}น^{๕๑๗}น^{๕๑๘}จ^{๕๑๙}อ^{๕๒๐}ย   จ^{๕๒๓}ึง^{๕๒๔}ม^{๕๒๕}   ส^{๕๒๖}พ^{๕๒๗}าย^{๕๒๘}ค^{๕๒๙}ณะ^{๕๓๐};
เพ^{๕๓๓}ระ^{๕๓๔}ม^{๕๓๕}ส^{๕๓๖}พ^{๕๓๗}าย^{๕๓๘}ค^{๕๓๙}ณะ   เ^{๕๔๓}น^{๕๔๔}น^{๕๔๕}จ^{๕๔๖}อ^{๕๔๗}ย   จ^{๕๔๙}ึง^{๕๕๐}ม^{๕๕๑}   ผ^{๕๕๓}ั^{๕๕๔}ส^{๕๕๕}ะ^{๕๕๖};

เพราะมีผัสสะ เป็นปัจจัย จึงมี เวทนา;
 เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัย จึงมี ตัณหา;
 เพราะมีตัณหา เป็นปัจจัย จึงมี อุปาทาน;
 เพราะมีอุปาทาน เป็นปัจจัย จึงมี ภพ;
 เพราะมีภพ เป็นปัจจัย จึงมี ชาติ;
 เพราะมีชาติ เป็นปัจจัย, ขวามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนส-

อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
 ด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะความจางคลายดับไปไม่เหลือ แห่งวิชชานั้นนั่นเทียว, จึงมี
 ความดับแห่งสังขาร;

เพราะมีความดับ แห่งสังขาร จึงมีความดับ แห่งวิญญาน;
 เพราะมีความดับ แห่งวิญญาน จึงมีความดับ แห่งนามรูป;
 เพราะมีความดับ แห่งนามรูป จึงมีความดับ แห่งสฬายตนะ;
 เพราะมีความดับ แห่งสฬายตนะ จึงมีความดับ แห่งผัสสะ;
 เพราะมีความดับ แห่งผัสสะ จึงมีความดับ แห่งเวทนา;
 เพราะมีความดับ แห่งเวทนา จึงมีความดับ แห่งตัณหา;
 เพราะมีความดับ แห่งตัณหา จึงมีความดับ แห่งอุปาทาน;
 เพราะมีความดับ แห่งอุปาทาน จึงมีความดับ แห่งภพ;
 เพราะมีความดับ แห่งภพ จึงมีความดับ แห่งชาติ;
 เพราะมีความดับ แห่งชาตินั้นแล้ว ขวามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ-

โทมนสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
 ด้วยอาการอย่างนี้, ดังนี้.

ว่าด้วยเรื่องที่ควรทราบก่อนของปฏิธด ฯ

๘

ลำดับนั้น ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีความรู้เสียอย่างนี้แล้ว ได้ทรง
เปล่งอุทานขึ้น ในขณะนั้น ว่า :-

“เมื่อใดเวย ชรรณหงหลาย เป็นของแจ่มแจ้ง
แก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร เพ่งพินิจอยู่ ;
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น ย่อมหายไป
เพราะพราหมณ์นั้น ได้รู้แล้วถึงความสิ้นไปแห่งปัจจัยธรรม ท.”, ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำมนสิการซึ่งปฏิธดอุปมา
โดยอนุโลมและปฏิโลม ตลอดปัจจัยนิยามแห่งราตรี ดังนี้ ว่า :-

“เพราะมีวิชา เป็นปัจจัย	จึงมี	สังขารทั้งหลาย ;
เพราะมีสังขาร เป็นปัจจัย	จึงมี	วิญญาณ ;
เพราะมีวิญญาณ เป็นปัจจัย	จึงมี	นามรูป ;
เพราะมีนามรูป เป็นปัจจัย	จึงมี	สฬายตนะ ;
เพราะมีสฬายตนะ เป็นปัจจัย	จึงมี	ผัสสะ ;
เพราะมีผัสสะ เป็นปัจจัย	จึงมี	เวทนา ;
เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัย	จึงมี	ตัณหา ;
เพราะมีตัณหา เป็นปัจจัย	จึงมี	อุปาทาน ;
เพราะมีอุปาทาน เป็นปัจจัย	จึงมี	ภพ ;
เพราะมีภพ เป็นปัจจัย	จึงมี	ชาติ ;
เพราะมีชาติ เป็นปัจจัย,	ชรา มรณะ	โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-

อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ; ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะความจางคลายดับไปไม่เหลือ แห่งวิชานี้แน่นเทียว,
จึงมีความดับแห่งสังขาร ;

เพราะมีความดับ	แห่งสังขาร	จึงมีความดับ	แห่งวิญญาน ;
เพราะมีความดับ	แห่งวิญญาน	จึงมีความดับ	แห่งนามรูป ;
เพราะมีความดับ	แห่งนามรูป	จึงมีความดับ	แห่งสฬายตนะ ;
เพราะมีความดับ	แห่งสฬายตนะ	จึงมีความดับ	แห่งผัสสะ ;
เพราะมีความดับ	แห่งผัสสะ	จึงมีความดับ	แห่งเวทนา ;
เพราะมีความดับ	แห่งเวทนา	จึงมีความดับ	แห่งคณหา ;
เพราะมีความดับ	แห่งคณหา	จึงมีความดับ	แห่งอุปาทาน ;
เพราะมีความดับ	แห่งอุปาทาน	จึงมีความดับ	แห่งภพ ;
เพราะมีความดับ	แห่งภพ	จึงมีความดับ	แห่งชาติ ;

เพราะมีความดับ แห่งชาติ นั่นแล ขรามรณะ โสกะปริเทวะทุกะ-
โหมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความกัปตงแห่งกองทุกข์ทั้งสนธิ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้, ดังนี้.

ลำดับนั้น ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีความรู้สึกลักษณะแล้ว ได้ทรง
เปล่งอุทานขึ้น ในขณะนั้น ว่า :-

"เมื่อใดเวย ธรรมทั้งหลาย เป็นของแจ่มแจ้ง
แก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร แห่งพินิจอยู่ ;
เมื่อนั้นพราหมณ์นั้นย่อมแผดเผามารและเสนาให้สิ้นไปอยู่
เหมือนพระอาทิตย์ (จจลุมัค) ช่างอากาศให้สว่างอยู่ ฉะนั้น", ดังนี้.

ว่าด้วยเรื่องทศกัณฐ์ก่อนของปัจจุณ

๑๑

สิ่งที่เรียกว่า ปฏิจสนูปบาท^๑

ครั้งหนึ่ง ที่พระเชตะวัน พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอภิกษุทั้งหลาย ให้ตั้งใจฟังแล้ว ได้สดับด้วยความเล้าโลมว่า :-

“ดูก่อนอภิกษุทั้งหลาย ! เราจักแสดง ปฏิจสนูปบาท แก่พวกเธอทั้งหลาย, พวกเธอทั้งหลายจงฟัง ปฏิจสนูปบาท นั้น, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าว ปกณ

การอภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ทูลสนองรับพระพุทธองค์แล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัส ถ้อยคำเหล่านั้นว่า :-

“ดูก่อนอภิกษุทั้งหลาย ! อะไรเล่า ที่เรียกว่า ปฏิจสนูปบาท

ดูก่อนอภิกษุทั้งหลาย ! :

เพราะมีอวิชชา	เป็นปัจจัย	จึงมี	สังขารทั้งหลาย ;
เพราะมีสังขาร	เป็นปัจจัย	จึงมี	วิญญาณ ;
เพราะมีวิญญาณ	เป็นปัจจัย	จึงมี	นามรูป ;
เพราะมีนามรูป	เป็นปัจจัย	จึงมี	สฬายตนะ ;
เพราะมีสฬายตนะ	เป็นปัจจัย	จึงมี	ผัสสะ ;
เพราะมีผัสสะ	เป็นปัจจัย	จึงมี	เวทนา ;
เพราะมีเวทนา	เป็นปัจจัย	จึงมี	ตัณหา ;
เพราะมีตัณหา	เป็นปัจจัย	จึงมี	อุปาทาน ;
เพราะมีอุปาทาน	เป็นปัจจัย	จึงมี	ภพ ;
เพราะมีภพ	เป็นปัจจัย	จึงมี	ชาติ ;

๑. สุตที่ ๑ พุทธวรรค นิกายสังยุตต์ นิกาย. ส. ๑๖/๑/๑, อภิกษุทั้งหลาย ที่เชตะวัน.

เพราะมีชาติ เป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเหวะทุกะโทมนัส-
อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรียกว่า ปฏิจลสมุปปาท.

เพราะความขางคล ใยกับไปโดยไม่เหลือ แห่งอวิชชาอันนั้นเดียว, จึงมีความดับแห่งสังขาร ;

เพราะมีความดับ แห่งสังขาร จึงมีความดับ แห่งวิญญาณ ;

เพราะมีความดับ แห่งวิญญาณ จึงมีความดับ แห่งนามรูป ;

เพราะมีความดับ แห่งนามรูป จึงมีความดับ แห่งสฬายกณะ ;

เพราะมีความดับ แห่งสฬายกณะ จึงมีความดับ แห่งผัสสะ ;

เพราะมีความดับ แห่งผัสสะ จึงมีความดับ แห่งเวทนา ;

เพราะมีความดับ แห่งเวทนา จึงมีความดับ แห่งตัณหา ;

เพราะมีความดับ แห่งตัณหา จึงมีความดับ แห่งอุปาทน ;

เพราะมีความดับ แห่งอุปาทน จึงมีความดับ แห่งภพ ;

เพราะมีความดับ แห่งภพ จึงมีความดับ แห่งชาติ ;

เพราะมีความดับ แห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเหวะทุกะโทมนัส-
อุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการ
อย่างนี้, ถึงนี้.

เห็นปฏิจลสมุปปาท คือเห็นพระพุทโธลงค์^๑

พระธรรมปิฎกได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า :-

“กัลล คำนี เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แล้วอย่างนี้ว่า ‘ผู้ใด
เห็นปฏิจลสมุปปาท, ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ; ผู้ใดเห็นธรรม, ผู้นั้นชื่อว่าเห็น

๑. มหัทธัตถปิฎก ม.ป. ๑๒/๓๕๔, ๑๖๐/๓๔๖.

ปฏิจฉสมุปปาท'. (โย ปฏิจฉสมุปปาทํ ปุสฺสติ, โส รมมํ ปุสฺสติ; โย รมมํ ปุสฺสติ, โส ปฏิจฉสมุปปาทํ ปุสฺสติ). ....^๑

อย่าเลย วักกลิ! ประโยชน์อะไร ด้วยการเห็นกายเน่านี้. ^๑ทูก่อนวักกลิ! ผู้ใดเห็นธรรม, ผู้นั้นเห็นเรา; ผู้ใดเห็นเรา, ผู้นั้นเห็นธรรม. ^๒ทูก่อนวักกลิ! เพราะว่า เมื่อเห็นธรรมอยู่ ก็คือเห็นเรา; เมื่อเห็นเราอยู่ ก็คือเห็นธรรม....^๒

ทูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้ภิกษุจับชายสังฆาฏิ เดินตามรอยเท้าเราไปข้างหลัง ๆ, แต่ถ้าเธอเห็นมากไปด้วยอภิชฌา มีกามราคะกล้า มีจิตพยานาตประทุษร้าย มีสติหลงลืม ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่เป็นสมาธิ แกว่งไปแกว่งมา ไม่สำรวมอินทรีย์ แล้วไซ้ไร; ภิกษุนี้เข็ญว่าอยู่ไกลจากเรา แม้เราก็ออยู่ไกลจากภิกษุนี้ โดยแท้. เพราะเหตุไรเล่า? ทูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะว่า ภิกษุนี้ไม่เห็นธรรม : เมื่อไม่เห็นธรรม ก็ชื่อว่าไม่เห็นเรา (ธมฺมํ หิ โส ภิกฺขเว ภิกฺขุ น ปุสฺสติ : รมมํ กปฺปสฺสโน ติ มํ น ปุสฺสติ)... [แล้วโคจรตัวไป โดยนัยควรกันจามจากภิกษุนี้ คือควรเป็นปฏิปัตถนัย โดยนัยว่า แม้จะอยู่ห่างกัน ร้อยโยชน์ ถ้ามีธรรมเห็นธรรม ก็ชื่อว่าเห็นพระองค์ (ธมฺมํ หิ โส ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปุสฺสติ : รมมํ ปุสฺสโน ติ มํ ปุสฺสติ)].^๓

ปฏิจฉสมุปปาท คืออริยญาณธรรม (สิ่งที่ควรรู้อันประเสริฐ)^๔

ทูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก่ออริยญาณธรรม เป็นสิ่งที่วิยสาวกเห็นแล้วด้วยดี
แห่งตลอดแล้วด้วยดี ด้วยปัญญา เป็นอย่างไรเล่า?

๑. มณฑลคณิโกปมสูตร บ.ม. ๑๒/๓๕๔, ๓๖๐/๓๔๖, พระสารีบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.
๒. วักกลิสสูตร เถรวรรค มัชฌิมปัณณาสก ขนธ. ส. ๑๖/๑๔๖-๗/๒๑๖, ครุติมกัพระวักกลิ ที่กุกกุฏกรนิเวสน์.
๓. สูตรที่ ๓ ปัญจวรรค ตักนิบาต อิตฺถ. ข. ๒๕/๓๐๐/๒๗๒.
๔. สูตรที่ ๒ คณนิกวรรค อภิธมยสังยุตต์ นีทาน. ต. ๑๖/๘๕/๑๕๔, ทวีรแกภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน;
สูตรที่ ๑ รทปิกวรรค อภิธมยสังยุตต์ นีทาน. ต. ๑๖/๘๔/๑๕๔. สูตรที่ ๒ อุปาสากวรรค ทสก. จ. ๒๔/
๑๕๗/๗๑; สรัสแก่อนานกัณเฑณฑกนทที่ ที่เชตวัน.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกในกรณีนี้ ย่อมกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย^๑ เป็นอย่างนี้ ซึ่งปฏิจสงสมุปบาทนั้นเพียง ทังห้าว่า “ด้วยอาการอย่างนี้ : เมื่อสิ่งนั้น, สิ่งนั้นย่อมมี; เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนั้น, สิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น. เมื่อสิ่งนั้นไม่มี, สิ่งนั้นย่อมไม่มี; เพราะความดับไปของสิ่งนั้น, สิ่งนั้นจึงดับไป : ชัณโณได้แก่งเล้านคือ :-

เพราะมีวิชา	เป็นปัจจัย	จึงมี	สังขารทั้งหลาย;
เพราะมีสังขาร	เป็นปัจจัย	จึงมี	วิญญาณ;
เพราะมีวิญญาณ	เป็นปัจจัย	จึงมี	นามรูป;
เพราะมีนามรูป	เป็นปัจจัย	จึงมี	สพายตนะ;
เพราะมีสพายตนะ	เป็นปัจจัย	จึงมี	ผัสสะ;
เพราะมีผัสสะ	เป็นปัจจัย	จึงมี	เวทนา;
เพราะมีเวทนา	เป็นปัจจัย	จึงมี	ตัณหา;
เพราะมีตัณหา	เป็นปัจจัย	จึงมี	อุปาทาน;
เพราะมีอุปาทาน	เป็นปัจจัย	จึงมี	ภพ;
เพราะมีภพ	เป็นปัจจัย	จึงมี	ชาติ;

เพราะมีชาติ เป็นปัจจัย, ขรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้. .... (ต่อไปได้ตรัสปฏิจสงสมุปบาทด้วยนิโรธวารไปจนจบ). ”.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! อริยธรรมนั้นแล เป็นสิ่งที่อริยสาวกเห็นแล้วด้วยทิ-
แห่งตลอดแล้วด้วยทิ ด้วยปัญญา.

๑. คำว่า “ย่อมกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย” นี้ ในสักรที่ ๒ แห่งอุปาสกวรรค ทสก. ช. ๒๔/๑๕๑/๔๒ ใช้คำว่า “ย่อมพิจารณาโดยประจักษ์” (ปฏิจจณฺหุชฺชติ).

คนเรียดัง เพราะไม่รู้ปฏิจอสรุปบาท^๑

คู่ก่อนอาหนท์! เพราะไม่รู้ เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แห่งตลอด ซึ่งธรรมคือปฏิจอสรุปบาทนี้, (จิตของ) หมุ่สัตว์นี้ จึงเป็นเหมือนกลุ่มค้ายุ้ง ยุ่งเหยิง เหมือนความยุ่งของกลุ่มค้าที่หนาแน่นไปทั่วปม พันกันยุ่งเหมือนเชิงหมุ่หมูชะ และ ญับปั๊พพะ อย่างนี้; ย่อมไม่ล่วงพ้นซึ่งสังสาระ ที่เป็นอาบ ทุกิ วินิบาต ไปได้.

ปฏิจอสรุปบาท เป็นข้อแห่งทางสายกลาง^๒

คู่ก่อนกัจจนะ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยปฏิจุว่า “สิ่งทั้งปวง มีอยู่” ดังนี้ : นี่เป็นส่วนสุด^๓ (มิใช่ทางสายกลาง) ที่หนึ่ง; คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วย ปฏิจุว่า “สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่” ดังนี้ : นี่เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่สอง. คู่ก่อนกัจจนะ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า :—

๑. สูตรที่ ๑๐ ทุกขวรรค อภิธมยสังยุตต์ นิกาย. ส. ๑๖/๑๑๑/๒๒๕, มหานิกายสูตร มห. ที. ๑๐/๖๕/๕๘; ตรัสแก่พระอาหนท์ ที่กัมมาตมมณีนคม เกวโนกร.

๒. สูตรที่ ๕ อาหารวรรค นิกายสังยุตต์ นิกาย. ส. ๑๖/๒๑/๔๔, ตรัสแก่พรหมมณิกัจจนะโกศล ที่เชตะวัน; สูตรที่ ๘ กทมทิวรรค อภิธมยสังยุตต์ นิกาย. ส. ๑๖/๑๑/๑๘๓, ตรัสแก่ชาลเตโธมพิราหมณ ที่เชตะวัน.

๓. คำว่า “ส่วนสุด” ในกรณีอย่างนี้ หมายถึงปฏิจุหรือความคิดเห็นที่เกินไปสุดเหวี่ยง ในทิศทางใดทางหนึ่ง; มีลักษณะเป็นความสำคัญมั่นหมายในลักษณะที่เป็นตัวเป็นตน หรือตรงกันข้าม. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีหลักการของพระองค์ ที่ไม่ดำเนินไปสู่สุดเหวี่ยงหรือสุดโต่งอย่างนี้ อย่างนี้. แต่ตรัสลงไปในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี; เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” ในลักษณะที่ พระอชย ๆ กันไป ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นหรือดับได้ โดยดีเพียงตัวมันเอง; ดังนั้นจึงไม่มีปฏิจุว่า “สิ่งทั้งปวงมีอยู่” หรือว่า “สิ่งทั้งปวงไม่มี”.

“เพราะมีวิชา เป็นปัจจัย	จึงมี	สังขารทั้งหลาย ;
เพราะมีสังขาร เป็นปัจจัย	จึงมี	วิญญาณ ;
เพราะมีวิญญาณ เป็นปัจจัย	จึงมี	นามรูป ;
เพราะมีนามรูป เป็นปัจจัย	จึงมี	สฬายตนะ ;
เพราะมีสฬายตนะ เป็นปัจจัย	จึงมี	ผัสสะ ;
เพราะมีผัสสะ เป็นปัจจัย	จึงมี	เวทนา ;
เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัย	จึงมี	คันหา ;
เพราะมีคันหา เป็นปัจจัย	จึงมี	อุปาทาน ;
เพราะมีอุปาทาน เป็นปัจจัย	จึงมี	ภพ ;
เพราะมีภพ เป็นปัจจัย	จึงมี	ชาติ ;
เพราะมีชาติ เป็นปัจจัย,	ชรามรณะ	โสกะปริเทวะทุกขะ-

โหมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งต้น
ย่อมมี ถ้ายอาการอย่างนี้. .... (กล่าวทรงแสดงปฏิจจนูปาบทฝ่ายนิโรธวารไปจนจบ)”.^๑

ทรงแนะนำอ้างอิง ให้ศึกษาเรื่องปฏิจจนูปาบท^๑

(เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสาธยายปฏิจจนูปาบท อยู่ต่อหน้าพระองค์เดียว, ภิกษุรูปหนึ่ง
ได้แถมเข้ามาฟัง, ทรงเหลือบไปพบเข้า แล้วได้ตรัสว่า :-)

“ดูก่อนภิกษุ ! เธอได้ย่นธรรมปริยายนี้แล้วหรือ ?
“ไฉนแล้ว พระเจ้าข้า !”

๑. สูตรที่ ๔ กถปทีวรวก อภิสมยสังยุตต์ นันทน. ส. ๑๖/๔๐/๑๖๘ ; สูตรที่ ๑๐ โยคกัณเฑียวรรค สฬายตนะ
สังยุตต์ สทท. ส. ๑๘/๑๑๓/๑๖๘.

ดูก่อนภิกษุ! เธอจงรับเอา (อุคฺคณฺหาติ) ธรรมปริยาย^๕นี้ไป.
ดูก่อนภิกษุ! เธอจงเล่าเรียน (ปริยาปฺเตนาติ) ธรรมปริยาย^๕นี้.
ดูก่อนภิกษุ! เธอจงทรงไว้ (ธาเวหิ) ซึ่งธรรมปริยาย^๕นี้.
ดูก่อนภิกษุ! ธรรมปริยาย^๕นี้ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่ง
พรหมจรรย์.

คนเราไม่ปรินิพพานในภิกษุธรรม เพราะไม่สามารถตัดกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท^๖

ข้าพเจ้าได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! อะไรหนอ
เป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไม่ปรินิพพานในภิกษุธรรม?
และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ปรินิพพานในภิกษุธรรม
(คือทันเวลา, ทันถ้วน, ไม่ต้องรอรเวลาข้างหน้า) พระเจ้าข้า?”

๑. สุตที่ ๕ โลกคามกฺขณวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๒๘/๑๘๘, ทวีตแก่ท้าวลักกะ ที่เรากิณณภู.
สูตรที่ ๖ โลกคามกฺขณวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๒๘/๑๘๙, ทวีตแก่ปัญจสิริสันตพบุต
ที่เขาคิณณภู.
สูตรที่ ๑ กฬปิตฺตวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๖๗/๑๕๑, ทวีตแก่อุคคกถบติชาวเมืองเวสาลี
ที่ภูฏาการศาลา ป่ามทาวน.
สูตรที่ ๒ กฬปิตฺตวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๖๗/๑๕๓, ทวีตแก่อุคคกถบติชาวบ้านหัตถิกาม
ที่บ้านหัตถิกาม.
สูตรที่ ๓ กฬปิตฺตวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๖๗/๑๕๕, ทวีตแก่ปาณิกถบติ ที่ปาวาริกัมภวัน.
สูตรที่ ๔ กฬปิตฺตวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๖๗/๑๕๗, ทวีตแก่โสณกถบติบุตร ที่เวฬุวัน.
สูตรที่ ๕ กฬปิตฺตวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ. ส. ๑๘/๑๖๗/๑๖๓, ทวีตแก่กณฺฐกถบติ ที่โสภณทาวน.

ทูก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเวทาททั้งหลาย! รูปทั้งหลายที่จะพึงรู้ได้ด้วยจักขุ มีอยู่, เป็นรูปที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด; ถ้าหากว่า ภิกษุยอมเพสิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาทมกอยู่ ซึ่งรูปนั้น แล้วไซ้, เมื่อภิกษุนั้น เพสิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาทมกอยู่ กระบุนั้น, วิญญานนั้นอันตั้งหาในอารมณ์คือรูปอาศัยแล้ว ย่อมมีแก่เธอขึ้น; วิญญานนั้น คืออุปาทาน.^๑ ทูก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเวทาททั้งหลาย! ภิกษุผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรีนิพพาน.

(ในกรณีแห่งสิ่งที่จะพึงรู้สึกด้วยโสต, กลิ่นที่จะพึงรู้สึกด้วยฆานะ, รสที่จะพึงรู้สึกด้วยชีวาหา, สัมผัสทางผิวหนังที่จะพึงรู้สึกด้วยกาย (ผิวกายทั่วไป): ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับข้อความในกรณีแห่งรูป! ที่จะพึงรู้ได้ด้วยจักขุ ดังที่กล่าวแล้วข้างบน ทุกด้วยถ้อย; ดังนั้นแต่เพียงข้อแห่งอายตนะแต่ละอายตนะเท่านั้น; ในที่นี้จะยกข้อความอันกล่าวถึงสมมารถเป็นข้อสุดท้าย มากล่าวไว้อีกครั้งดังต่อไปนี้:—)

ทูก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเวทาททั้งหลาย! สมมารถทั้งหลายที่จะพึงรู้สึกด้วยมโน มีอยู่, เป็นสมมารถที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด; ถ้าหากว่า ภิกษุยอมเพสิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาทมกอยู่ ซึ่งสมมารถนั้น แล้วไซ้, เมื่อภิกษุนั้น เพสิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาทมกอยู่ กระสมมารถนั้น, วิญญานนั้นอันตั้งหาในอารมณ์คือสมมารถ อาศัยแล้ว ย่อมมีแก่เธอขึ้น; วิญญานนั้น คืออุปาทาน. ทูก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเวทาททั้งหลาย! ภิกษุผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรีนิพพาน.

ทูก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเวทาททั้งหลาย! นี่แลเป็นเหตุ นี่เป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไม่ปรีนิพพานในภุมมธรรม.

๑. วิญญานในที่นี้ หมายถึง มโนวิญญาน ที่รู้สึกต่อความเพสิดและความเมาในรูปนั้น; ไม่ใช่จักขุวิญญาน ที่เห็นรูปกามธรรมตา.

(ฝ่ายปฏิบัติ)

ทุกก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเทวาททั้งหลาย ! รูปทั้งหลายที่จะพึงรู้ได้ด้วยจักขุ มีอยู่, เป็นรูปที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด; ถ้าหากว่า ภิกษุยอมไม่เพิกขมิณ ไม่พรวรรเสริญ ไม่เมามกอยู่ ซึ่งรูปนั้น แล้วไซ้, เมื่อภิกษุนั้นไม่เพิกขมิณ ไม่พรวรรเสริญ ไม่เมามกอยู่ กระนั้น, วิญญาณนั้นอันตัณหาในอารมณ์คือรูปอาศัยแล้ว ย่อมไม่มีแก่เธอ; วิญญาณที่จะเป็นอุปาทาน ย่อมไม่มี. ทุกก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเทวาททั้งหลาย ! ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมปรินิพพาน.

(ในกรณีแห่งสิ่งที่จะพึงรู้สึกด้วยโสภะ ก็นั้นที่จะพึงรู้สึกด้วยขันธ์, รสที่จะพึงรู้สึกด้วยชีวหา, สัมผัสทางผิวหนังที่จะพึงรู้สึกด้วยกาย (ผิวกายทั่วไป); ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับข้อความในกรณีแห่งรูปที่จะพึงรู้ได้ด้วยจักขุ ดังที่กล่าวแล้วข้างบน ทุกด้วยจักร; ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งกายขณะแต่ละขณะเท่านั้น; ในที่นี้จะขอข้อความอันกล่าวถึงธัมมารมณ์เป็นข้อสุดท้าย มาดล่าวไว้อีกครั้ง ดังต่อไปนี้ :—)

ทุกก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเทวาททั้งหลาย ! ธัมมารมณ์ทั้งหลายที่จะพึงรู้สึกด้วยมโน มีอยู่, เป็นธัมมารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด; ถ้าหากว่า ภิกษุยอมไม่เพิกขมิณ ไม่พรวรรเสริญ ไม่เมามกอยู่ ซึ่งธัมมารมณ์นั้น แล้วไซ้, เมื่อภิกษุนั้นไม่เพิกขมิณ ไม่พรวรรเสริญ ไม่เมามกอยู่ กระนั้น, วิญญาณนั้นอันตัณหาในอารมณ์คือธัมมารมณ์อาศัยแล้ว ย่อมไม่มีแก่เธอ; วิญญาณที่จะเป็นอุปาทาน ย่อมไม่มี. ทุกก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเทวาททั้งหลาย ! ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมปรินิพพาน.

ทุกก่อนท่านผู้เป็นจอมแห่งเทวาททั้งหลาย ! นี่แลเป็นเหตุ นี่เป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ปรินิพพานในทิวชรรณ, กันนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : เป็นที่น่าสังเกตว่า การทอดถอนถึงการปริญพพานในปัจจุบันเช่นนี้ เป็นเรื่องที่ถูกลดทอนโดยกฤษฎีกาของเรือนหงษ์นั้น ทั้งที่เป็นเทวภาคและมนุษย์; ยังไม่พบที่ถูกลดทอนโดยกฤษฎีกา (นอกจากใน จศก. ย. ๒๑/๒๒๖/๑๒๗. ซึ่งพระอรหันต์ได้อาณัติเรื่องพระศาสดา); หรือจะว่าเรื่องนี้จะเป็นที่แจ่มแจ้งแก่กฤษฎีกาทั้งหลายแล้ว หรืออย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องที่ควรจะช่วยกันหาไปวินิจฉัยอยู่. อนึ่ง สิ่งที่เรียกว่า ปริญพพาน นั้น ก็คือการสิ้นสุดแห่งกระแสนของปฏิjosสมุปนาท นั่นเอง.

บทนำ จบ